

— במסמכים של יחידה א', הנוגעים לתקופה ינואר 1965 עד אוקטובר 1966, נרשם ביצוע של טיפולים, כפי שדורשות ההוראות. בדיקת המסמכים העלתה ספק במהימנות הרישומים במקרים לא מעטים: לגבי 46 כלי רכב — 18 זחל"מים ו-28 כלי רכב אחרים — נרשמו תאריכי טיפול מאוחרים מתאריך הביקורת. לגבי תשעה כלי רכב — חמישה זחל"מים וארבעה כלי רכב אחרים — נרשם הקילומטר' שבמונה במספר גבוה מזה, שהראה המונה בעת הביקורת. ההפרש התבטא ב-2 עד 8 ק"מ.

— לפי הרישומים, שנבדקו ביחידה ב', לא נעשה בשנת 1965 חלק ניכר מהטיפולים; בחודשים ינואר עד ספטמבר 1966 נעשו הטיפולים לפי הרישומים בהיקף הדרוש.

בינואר 1967 מינה אלוף הפיקוד הממונה על יחידה א' קצין בכיר כקצין מברר לאיתור האחראים לרישומים, שעליהם הצביעה הביקורת, כדי להעמידם לדין. כן הורה על עריכת בדיקה טכנית של מצב הרכב.

השירות בנח"ל

חוק שירות הבטחון, תשי"ט—1959 (נוסח משולב), קובע, כי 12 החודשים הראשונים לשירותו הסדיר של יוצא צבא יוקדשו בעיקרם, אחרי אימון צבאי ראשוני, להכשרה חקלאית. הוראה, שתוקפה הוגבל בזמן אך הוארך מדי פעם בפעם, מסמיכה את שר הבטחון להורות, כי תקופת השירות הסדיר המיועדת להכשרה חקלאית תידחה או תוקדש כולה או מקצתה לשירות סדיר שאינו בגדר הכשרה חקלאית.

עוד קובע החוק, כי שר הבטחון יתקין תקנות, שתכליתן לשמור על שלמותם של גרעינים התיישבותיים. בהתאם לכך התקין שר הבטחון תקנות הבאות לאפשר, שחברי גרעין אחד יגויסו במועד אחד, ולוודא, שהגברים חברי גרעין אחד יעברו יחד את האימון הבסיסי ושחברי הגרעין יקבלו את ההכשרה החקלאית יחד.

פיקוד הנח"ל (נוער חלוצי לוחם) הוא המסגרת הארגונית בצה"ל לחיילים חברי גרעינים התיישבותיים וכן לחיילים, ששלטונות צה"ל החליטו לצרפם לנח"ל למשך תקופת שירותם הסדיר. פיקוד הנח"ל כולל מפקדת פיקוד, בתי ספר, ויחידות נח"ל מרחביות. בית ספר למפקדי כיתות מכשיר גם מפקדי כיתות עבור חילות צה"ל אחרים, ובבסיס אימונים של נח"ל עוברים את אימון הטירון גם חלק מחיילי צה"ל, שיוצבו לאחר האימונים ליחידות מחוז לנח"ל.

אגף הנוער והנח"ל במשרד הבטחון ממונה על הקשרים עם המוסדות המיישבים, עם הזרמים התיישבותיים, עם תנועות הנוער ועם המשקים החקלאיים, והוא העורך את ההסכמים בדבר חלוקת חיילי נח"ל למשקים ואת חוזי העבודה.

בחודשים מאי עד אוגוסט 1966 בדק משרד מבקר המדינה את ההסדרים הארגוניים והכספיים הנוגעים לשירות בנח"ל ואת סדרי השירות של החיילים. הבדיקה נערכה במפקדת פיקוד הנח"ל ובשתי יחידות נח"ל מרחביות. בדיקות השלמה נערכו בשלישות הראשית ובאגף הנוער והנח"ל במשרד הבטחון.

מסלול השירות

עם הגיוס עוברים החיילים אימון הטירון, ולאחר מכן הם נשלחים להכשרה חקלאית בקיבוצים או בהיחזויות למשך 12 חודש. כ-15% מהם מוצבים לאחר אימון נוסף

לתפקידי פיקוד, ו-10% יוצאים במסגרת חופשה ללא תשלום, לתפקידי הדרכה בקרב הנוער מטעם תנועתם. במשך תקופת ההכשרה החקלאית מתאמנות יחידות הנח"ל על פי תכנית אימונים, שקבע פיקוד הנח"ל, ומשתתפות מדי פעם בפעם בתעסוקה מבצעית של הפיקוד המרחבי. בתום תקופת ההכשרה החקלאית יוצאות החיילות לשירות ללא תשלום במשקים, והחיילים עוברים אימון מתקדם; בעלי כושר קרבי מתאמנים בצניחה. לאחר האימונים יוצאים החיילים עד לגמר תקופת שירות החובה לשירות ללא תשלום במשק היעד של הגרעין. אגף הנוער והנח"ל במשרד הבטחון אחראי לענייני החיילים בתקופת השירות ללא תשלום.

כאשר החליטה הממשלה ב-15.12.1963 על קיצור של תקופת שירות החובה, הצהירו חיילי הנח"ל, חברי גרעינים, בכתב על התנדבותם להמשיך לשרת את מלוא התקופה שהייתה נהוגה קודם. החיילים שצורפו לנח"ל שירתו בהתאם למה שנקבע לכל חיילי צה"ל. בנובמבר 1966 העמידה הממשלה את משך השירות של חיילים שוב על תקופה של 30 חודש והשאירה בתוקף משך שירות מקוצר לגבי חיילות. מאז מתנדבות החיילות חברות גרעינים לתקופת שירות נוספת.

השירות במשקים ובהיאחזויות

יחידות נח"ל מרחביות מורכבות מיחידות משנה רבות — היאחזויות ומחלקות — הפרוסות על מרחב גדול; לרוב הן מרוחקות מיחידת האם. המחלקות כוללות בדרך כלל שניים או שלושה גרעינים וחיילות וחיילים מצורפים בשיעור של 20%. החיילות מהוות בממוצע כשליש מכוח האדם של המחלקה. לגרעינים מזכירות המטפלת בעניינים חברתיים, בסידורי עבודה ובפעולות תרבות; היא מקיימת מגע עם התנועה, שאליה משתייכים החיילים, וכן מגישה למפקדת היחידה הצעות על מועמדים לקורסים מקצועיים. לגרעין קופה הניזונה מכספים, שהחיילים, חברי הגרעין, מעבירים אליה מרצון: בעיקר שכר, שמקבלים החיילים חברי הגרעין מהצבא; ותשלומים, שמשלם המשק תמורת עבודה, שעושים החיילים בהתנדבות מחוץ לעבודתם הרגילה.

מפקד ההיאחזות ומפקד מחלקה במשק מטפלים, נוסף על תפקידיהם הצבאיים, גם בעניינים הנובעים מהימצאות המחלקה במשק קיבוצי, ומויקתם של חברי הגרעין למוסדות תנועתם. לתפקידים אלה דרושים הכשרה מתאימה וכושר מנהיגות וניהול, אולם רבים ממפקדי המחלקות לא הוכשרו לכך.

— עיון במסמכים ובתיקי ההתכתבות העלה, שהיו ליקויים במשטר העבודה, במידת התעסוקה וברמת המשמעת של החיילים. להלן דוגמאות: מזכיר משק התלונן על איחורים וחיסורים בעבודה ועל עזיבתה באמצע היום, ללא סיבה וללא תגובה מהממונים. במחלקה אחת הופרה המשמעת הצבאית בצורה חמורה. אחד המוסדות המיישבים התלונן, שהיאחזות שלחה לעבודה חיילים ל-180 עד 200 ימי עבודה בחודש במקום 900, וההספק של היוצאים לעבודה היה נמוך מאוד. מצד אחר לא הייתה תעסוקה מספקת לחיילים בהיאחזויות.

בדיקת הדו"חות, שערכו מפקדי המחלקות, על ביצוע תכנית האימונים שקבע פיקוד הנח"ל, העלתה מקרים לא מעטים של היעדרות חיילים מאימונים.

נשק ותחמושת לא קיבלו במקרים רבים את הטיפול הדרוש, או לא אוחסנו לפי ההוראות. החווה שבין משרד הבטחון והמשקים קובע, שהמשק יעמיד לרשות מחלקת נח"ל מחנה בגודל ובתנאים מתאימים, שיאשרו על ידי המשרד. משרד הבטחון העביר למשקים

תדריך, שבו פורטו הדרישות לגבי מבני המגורים וריהוטם, מבני השירותים, המחסנים לציוד ולנשק וציוד כיבוי אש. במקרים רבים לא קיימו המשקים את הנדרש בתדריך, ומשרד הבטחון לא נקט פעולות, שיבטיחו מילוי הדרישות.

— התשלומים בעד ימי עבודה של החיילים במשקים נעשים על סמך דו"חות תעסוקה, שעורכים המפקדים ונציגי המשק מאשרים. כתוצאה מעריכת דו"חות לקויים בהיאחזויות לגבי חיילים, שיצאו לעבודה במשקי תנועתם במסגרת עזרה למשקים, לעתים לא נגבה תשלום מאותם משקים בעד ימי עבודה רבים. הביקורת העלתה מקרים, שהמשקים לא חויבו בעד ימי עבודה בסכום של 7,500 ל"י. בדצמבר 1966 הודיע אגף הנוער והנח"ל, שחייב את המשקים בעד ימי עבודה אלה.

— בחוק שירות הבטחון נקבע, ששר הבטחון יפרט בתקנות את ענפי המשק, שההכשרה בהם היא בגדר הכשרה חקלאית. תקנות אלה לא פורסמו.

*

לפי רישומי אגף הנוער והנח"ל נוסדו בתקופת קיום הנח"ל על ידי חייליו, שסיימו את השירות הצבאי, 34 יישובים חקלאיים, כולל 15 היאחזויות ספר, שהפכו ליישובי קבע; עוד הצטרפו בוגרי נח"ל ל-66 יישובים חקלאיים בין להשלמה ובין לשיקום. האגף מנהל מעקב אחר הישגותם במשקים של חיילי נח"ל, חברי גרעינים, לאחר שחרורם משירות חובה בצה"ל. לפי המעקב, שהקיף חיילים שהתגייסו לנח"ל בשנים 1954 עד 1962 ושחררו מהשירות עד סוף 1965, היו במשקים, כעבור שנה לאחר השחרור, 31% מהם בממוצע לשנה.

הקמת יישובים על ידי חיילי נח"ל, במיוחד אלה שבאזור הספר, תרמה לקידום מדיניות ההתיישבות. רבים מהממצאים מתייחסים לביצוע התפקידים על ידי יחידות נח"ל; חלק מהליקויים מקורם בהסדרים ארגוניים, שאינם מאפשרים די שליטה ופיקוח של מפקדי יחידות נח"ל על המחלקות הפרוסות על מרחב גדול. ההוצאה בעלת משקל הכרוכה באחזקת נח"ל, רמת כוח האדם המתנדב לשירות זה וההשלכה שיש לנסיגתם בתקופת השירות לגבי אלה המקיימים לאחר מכן את יעודו של נח"ל, מחייבים, לדעת הביקורת, ששלטונות הבטחון יבדקו מחדש את ההסדרים הדרושים לקיום גוף זה ולביצוע נאות של תפקידיו.

בית סוהר ומחנה מעצר

חוק השיפוט הצבאי, תשט"ו—1955, קובע, שעונש מאסר, שהוטל על ידי בית דין צבאי, יבוצע במחנה מעצר צבאי או בבית סוהר צבאי או בבית סוהר כמשמעותו בפקודת בתי הסוהר מ-1946. ברשות צה"ל בית סוהר לחיילים, מחנה מעצר לחיילים, ובית סוהר ומחנה מעצר לחיילות. בבית סוהר כלואים בדרך כלל חיילים, שנדונו למאסר לתקופה של שנה או פחות על ידי בית דין צבאי, ועצירים שטרם נשפטו; במחנה מעצר כלואים חיילים, שנדונו למחבוס על ידי קציני שיפוט בדין משמעתי או על ידי בית דין לעבירות תנועה, לתקופת מאסר שאינה עולה על 60 יום.

שר הבטחון התקין תקנות בדבר סדרי המינהל, המשמר והמשטר בבתי סוהר צבאיים (תקנות בדבר בתי סוהר צבאיים תשט"ז—1955, ק"ת תשט"ז, עמ' 206), והרמטכ"ל

קבע תקנון למחנות מעצר בתוקף הסמכות שהוענקה לו בחוק. קצין משטרה צבאית ראשי ממונה על ניהול בתי הסוהר ומחנות המעצר, בפיקוחו של ראש אגף כוח אדם במטה הכללי.

באוקטובר 1966 בדק משרד מבקר המדינה את סדרי הארגון והמינהל בבית הסוהר ובמחנה המעצר לחיילים. בינואר 1967 נערכה בדיקה בבית סוהר ומחנה מעצר לחיילות.

בית סוהר לחיילים

בחודשים אפריל עד ספטמבר 1966 היו כלואים בבית הסוהר 205 איש במוצק ליום. 75% מהאסירים היו משוכנים במבנים ו-25% באוהלים.

בבית הסוהר רופא קבוע ומרפאה; כן מונה קצין לטיפול בענייני סעד של הכלואים. לרשות הכלואים מקלחות מים חמים וקרים; ארוחות ניתנות לפי לוח המזון של יחידות מינהליות בצה"ל. בעת הביקורת היו המטבח וחדרי האוכל נקיים ומסודרים; בתאי המגורים ובאוהלים לא הייתה התאורה מספקת וכן נתגלו ליקויים בתנאים הסניטריים, המכבידים במיוחד בשעות הערב והלילה.

רוב הכלואים מועסקים בבתי מלאכה שליד בית הסוהר בעבודות עבור החילות האפסנאיים. חלק מהם עובדים בגן הירק ליד בית הסוהר, שתוצרתו נמסרת לחיל ההספקה, ובמתן שירותים. האסירים עוסקים שעה ביום בספורט ובהתעמלות.

בבית הסוהר שלוש כיתות לימוד לשפה העברית ולידיעת הארץ; יש ספריית השאלה. אולם בגלל מגבלות תאורה בתאים אין בה שימוש רב, במיוחד בחודשי החורף. נערכות גם פעולות תרבות ובידור, כגון: הרצאות והצגת סרטים. במחנה בית הסוהר יש בית כנסת.

— מאז 1964 עד אוקטובר 1966 הוקמו בבית הסוהר שלושה מבנים המשמשים את האסירים, בשטח כולל של 300 מ"ר. עבודות הבנייה נעשו על ידי הכלואים, ללא תכנית הנדסית מאושרת על ידי חיל ההנדסה, האחראי לעבודות בינוי בצה"ל, ובלא פיקוח הנדסי. רוב חומרי הבניין, כגון: לבנים, ברזל ומרצפות נלקחו ממבנים, שפורקו במחנות צבאיים סמוכים. יתר חומרי הבניין נרכשו מכספי קרן תעסוקה וסעד לכלואים. לא התנהל רישום על תנועת החומרים. הביקורת הפנתה את תשומת לב מפקדת קצין משטרה צבאית ראשי לבעיית הבטיחות, הנובעת מהקמת מבנים ללא פיקוח מקצועי, ותבעה בדיקת מצבם של המבנים. בינואר 1967 הודיעה מפקדת קצין משטרה צבאית ראשי, שתיערך בדיקה על ידי מהנדס מוסמך.

בהתאם לתקנות רשאי קצין מסגל בית הסוהר להורות על העגשת כלוא, שהפר את המשמעת. קצין שדרגתו סגן או סרן רשאי להורות, שהכלוא יוחזק בצינוק עד שלושה ימים; קצין בדרגת רב סרן רשאי להורות על כליאה עד שבעה ימים. את ההחלטה להטיל אמצעים משמעתיים יש לרשום על גבי טופס מיוחד, שהעתק ממנו מועבר למפקדת קצין משטרה צבאית ראשי. כלוא בצינוק צריך רופא לבדוק אותו כל יום. הביקורת מצאה את הרישומים על בדיקות אלה מנוהלים כסדרם.

בבית הסוהר נערכים ביקורים אחת לחודש על ידי קצין משטרה צבאית ראשי, סגנו וקציני מפקדתו. כן נערכים ביקורים חודשיים של פרקליטים צבאיים ומדי פעם בפעם של הפרקליט הצבאי הראשי. תוצאות ביקורים אלה מסוכמות בדו"חות של המבקרים.

— על פי תקנות בתי הסוהר רשאים נשיא בית הדין הצבאי העליון, הפרקליט הצבאי הראשי, וכן כל מי שהוסמך על ידיהם או על ידי ראש מטכ"ל/אכ"א לערוך ביקורי פיקוח

בבית הסוהר; יש לנהל בבית הסוהר יומן, שבו ירשמו המבקרים את הערותיהם או המלצותיהם. בבית הסוהר לא היה יומן כזה, וחלק מהמבקרים העירו את הערותיהם בכתב למפקדה ממונה.

מחנה מעצר צבאי

בחודשים אפריל עד ספטמבר 1966 היה הממוצע היומי של כלואים במחנה המעצר — 420. כשני שלישים מהכלואים היו משוכנים בבניין, שנבנה על ידי ממשלת המנדט כתחנת משטרה, והיתר — באוהלים.

במחנה המעצר יש רופא קבוע, מרפאה ובית כנסת. אחד הקצינים מטפל בענייני סעד של הכלואים. בעת הביקורת היו המטבח וחדרי האוכל נקיים ומסודרים; לרשות הכלואים מקלחות של מים חמים וקרים.

— המבנה, שבו משוכנים הכלואים, יש לו חלונות קטנים — 40×55 ס"מ — מרושתים ברשת סמיכה. הצפיפות בתאים גדולה: ברוב התאים השטח לכל כלוא אינו עולה על 1.4 מ² ובחלק מהתאים — על 2.65 מ². הוראות קצין רפואה ראשי קובעות למגורי חיילים 4 מ²; תקן מגורים מיוחד לאסירים לא נקבע. המיטות הן דו קומתיות והמרחק ביניהן אינו עולה על 20 ס"מ, מרחק קטן מהמינימום שנקבע למגורי חיילים. התאורה והתנאים הסניטריים, בדומה למצב בבית הסוהר, אינם משביעים רצון. הביקורת המליצה לבדוק, אם הצפיפות במחנה אינה רבה מדי, אף על פי שתקופת השהות של חיילים במחנה המעצר היא קצרה יחסית.

כלואים בעלי כושר גופני גבוה, שהתנהגותם טובה, מועסקים בדרך כלל באימונים, הכוללים תרגילים ומסעות עד 30 ק"מ, ובעבודות מחוץ למחנה המעצר. חלק מהכלואים מועסקים בבתי מלאכה שליד מחנה המעצר, בגן הירק של המחנה, שיבולו נמסר לחיל ההספקה, ובמתן שירותים.

— לכלואים ניתנות ארוחות לפי לוח המזון של יחידות מינהליות בצה"ל, הנמוך מלוח המזון של חיילים מתאמנים. לדעת הביקורת, יש מקום לבדוק, אם לוח המזון הניתן לכלואים המתאמנים מספיק, בהתחשב במאמץ הגופני הקשור באימונים.

— הכלואים, המועסקים בעבודות מחוץ למחנה המעצר ובריוח ממנו, מסופחים ליחידה צבאית, שבשבילה נעשית העבודה. לפי ההסדר שנקבע מוטל על היחידה המעסיקה לספק מקום לאחסון הכלואים, וכן את השירותים הדרושים. קבוצה אחת של כ-40 כלואים שוכנה במבנה נטוש. בביקורת, שנערכה במקום באוקטובר 1966, נקבע, שהתנאים הסניטריים היו לקויים. נתברר, שעוד ביוני 1966 קבעה בדיקה של יחידה רפואית פיקודית, שהמצב הסניטרי מסכן את בריאות האנשים, אולם מאז לא שופר המצב.

— תקנון מחנות המעצר קובע, כי לפחות 12 שעות בשבוע יוקדשו לשיעורים עיוניים, בעיקר להוראת עברית לכלואים, שאינם יודעים את השפה. השיעורים לא קוימו.

— תקנון מחנה המעצר מתיר ביקורי קרובים אצל הכלואים במועדים קבועים. הביקורת, שנכחה באחד מימי הביקורים, עמדה על ליקויים מבחינת שעות הביקור והתנאים, שבהם נפגשים הכלואים עם מבקריהם.

סדרי החזקת כלואים בצינוק דומים לאלה שנקבעו בבית הסוהר. הביקורת העלתה, שבמקרה אחד הוחזק כלוא בצינוק 12 שעות יותר מכפי שהוטל עליו. העניין הובא לידיעת קצין משטרה צבאית ראשי.

במחנה המעצר נערכים ביקורים אחת לחודש על ידי קצין משטרה צבאית ראשי, סגנו וקציני מפקדתו. כן נערכים ביקורים חודשיים של פרקליטים צבאיים ומדי פעם בפעם של הפרקליט הצבאי הראשי. גם במקרה זה מסכמים את תוצאות הביקור בכתב.

סדרי ביקורי פיקוח במחנות מעצר זהים עם אלה בבתי הסוהר. גם במחנה המעצר יש לנהל יומן, שבו ירשמו המבקרים את הערותיהם או המלצותיהם. במחנה המעצר לא היה יומן ביקורים זה כמה שנים, וחלק מהמבקרים הגישו את הערותיהם בכתב למפקדה ממונה.

בנובמבר 1966 הודיע קצין משטרה צבאית ראשי, שבעקבות הביקורת ננקטו צעדים לתיקון הליקויים. הונהג יומן לרישום הערות מבקרים. הוגשה דרישה להגדלת החלונות במחנה המעצר ולהתקנת צריף ביקורים. הוצע תיקון לוח המזון של החבושים במחנה המעצר.

בית סוהר ומחנה מעצר לחיילות

בחדשים אפריל עד דצמבר 1966 היו כלואות בבית הסוהר ובמחנה המעצר תשע חיילות בממוצע ליום. הכלואות משוכנות במבנה. הביקורת מצאה את המבנה נקי ומסודר.

העסקת חיילים מחוץ למערך צה"ל

על פי הסדר עם משרד החינוך והתרבות מעביר צה"ל חיילים בשירות חובה לתעסוקה מחוץ למערך צה"ל לתפקידי הוראה, הדרכה וביעור הבערות ביישובי ספר ובריכוזי עולים. כן מועברים חיילים למשרד הבטחון וליחידות סמך, בעיקר בתפקידים מינהליים וטכניים. במשך תקופת השירות מוצבים חיילים אלה ביחידות צבאיות, שהוקמו במיוחד לצורך זה.

להוראה נשלחות חיילות בוגרות בתי מדרש למורות ולגננות וכן מתנדבות בוגרות בתי ספר תיכוניים. החיילות בוגרות בתי הספר התיכוניים עוברות קורס להוראה, שנערך על ידי משרד החינוך והתרבות.

בראשית שנת 1966 היו מועסקות בהוראה כ-1,000 חיילות, מהן כ-480 בוגרות בתי מדרש למורות ולגננות והיתר בוגרות בתי ספר תיכוניים. את הוצאת צה"ל להחזקת החיילות המורות מכסה משרד החינוך והתרבות. בשנת 1965/66 הסתכמה ההוצאה ב-1.5 מליון ל"י בקירוב.

במשרד הבטחון וביחידות הסמך היו מועסקים בסוף שנת 1965/66 כ-700 חיילים, מהם כ-400 חיילות. ההוצאה הקשורה בהחזקת חיילים אלה הגיעה באותה שנה ל-870,000 ל"י בקירוב.

בחודשים אוגוסט עד נובמבר 1965 בדק משרד מבקר המדינה לסירוגין את סדרי השירות של החיילות המורוא. הבדיקה נערכה במפקדת קצינת ח"ן ראשית ובשתי יחידות של מורות. חלק מהנתונים עודכנו לסוף שנת 1965/66. במאי 1966 נבדקו ההסדרים, שהונהגו להצבת חיילים למשרד הבטחון וליחידות הסמך. הבדיקה נערכה במטכ"ל/אכ"א ובשלישות הראשית.

העסקת חיילות בהוראה

ההסדר להעסקת חיילות בהוראה קיים משנת 1957/58. תחילה הועסקו בהוראה כ-200 חיילות, ובמרוצת השנים גדל מספרן: באוקטובר 1963 לימדו 492 חיילות במוסדות החינוך היסודי, ובספטמבר 1965 — כ-820. בתי הספר וגני הילדים, שבהם לימדו המורות, נמצאים ב-130 יישובים. רשימת היישובים נקבעת על פי הצעת משרד החינוך והתרבות. החל משנת 1963 הצטרף צה"ל לפעולת ביעור הבערות, ומאז נשלחות חיילות, שסיימו בית ספר תיכון או עשר שנות לימוד, לשמש מורות למבוגרים מחוסרי השכלה. בנובמבר 1965 הועסקו בפעולה זו 160 חיילות, שלימדו ב-94 יישובי עולים.

העסקתה של חיילת בבית ספר אזרחי טעונה הסכמתה בכתב. חיילות בוגרות בית ספר תיכון, שהתנדבו לתפקיד זה, חתמו על הצהרה מתאימה, ואילו בוגרות בתי המדרש לא נתבקשו לעשות כן. בעקבות הביקורת הורה ראש מטכ"ל/אכ"א, כי להבא לא תישלחנה חיילות להוראה מחוץ לצה"ל, אלא אם כן חתמו על הצהרת התנדבות.

החל משנת 1963 שולח צה"ל חיילות גם לתפקידי הדרכה בבתי ספר חקלאיים. במאוס 1964 שירתו 39 חיילות כמדריכות ב-12 בתי ספר חקלאיים, ובסוף שנת 1965 הגיע מספרן ל-83 חיילות ב-21 בתי ספר חקלאיים. חיילות אלה עוסקות בהדרכה חברתית ובארגון חוגים במועדונים, בניהול ספריות וחדרי עיון ובהגשת עזרה בהכנת שיעורים.

בבתי ספר בערים לימדו 179 מהחיילות: 72 בבאר שבע, 56 בטבריה, 27 באשקלון, 11 בצפת, 8 בנהריה ו-5 בעכו. בקיבוצים ותיקים לימדו שבע חיילות: בגינוסר, באילון, בכפר גלעדי, באשדות יעקב ובחניתה. שבע חיילות לימדו בבתי ספר חקלאיים, שבהם קיימות גם כיתות לחינוך יסודי: בית ספר "אשל הנשיא", בית הספר על שם כדורי וכפר הנוער "ניצנים".

החיילות המלמדות בבתי ספר גרות ביישובים, שבהם נמצא בית הספר או בקרבתם. משרד החינוך והתרבות מספק להן דיור וריהוט, וצה"ל משלם להן שכר חודשי בסך 145 ל"י להוצאות מחייתן. החיילות המדריכות בבתי ספר חקלאיים מקבלות דיור, כלכלה ושירותים בבתי הספר, ושכר חודשי מצה"ל בסך 26.50 ל"י.

— שכר החיילות המורות נקבע בשנת 1962/63. בהוראות קבע של אגף כוח אדם במטה הכללי מ-1.1.1963 נקבע, שהשכר יהיה צמוד למדד יוקר המחיה. אם כי מאז היו כמה עליות במדד, לא הועלה שכר החיילות. בעקבות הביקורת הודיע ראש אגף כוח אדם במטה הכללי באוקטובר 1966, שמטפלים בהעלאת שיעורי השכר לחיילות.

לטיפול בחיילות המורות ולקיום פיקוח משמעתי עליהן הוקמו שתי יחידות מיוחדות, שבהן הן מוצבות. יחידה אחת כפופה למפקדת פיקוד הצפון והשנייה למפקדת פיקוד הדרום. בהתאם להוראת קצינת ח"ן ראשית חייבות קצינות היחידה לבקר אצל החיילות במקום עבודתן אחת לשבועיים; מפקדת היחידה חייבת לבקר אצלן אחת לשלושה חודשים. בענייני הוראה כפופות החיילות למנהל המוסד, שבו הן מלמדות; הפיקוח המקצועי עליהן הוא מטעם משרד החינוך והתרבות. בדיקת הרישומים המנוהלים ביחידות העלתה, שהביקורים נערכים בדרך כלל בהתאם להוראות.

— ביחידת המורות של פיקוד הדרום היו מוצבות 17 חיילות, שלימדו ב-12 יישובים שבאיזור המרכז ובסביבת ירושלים. ביקורי הקצינות ביישובים אלה לא קוימו בתכיפות הנדרשת, ובארבעה מהם לא נערכו ביקורים כלל. ראש מטכ"ל/אכ"א הודיע באוקטובר 1966, שהוקמה יחידת מורות בפיקוד המרכז, ובעתיד יקום פיקוח סדיר גם על חיילות המלמדות ביישובים באיזור זה.

העסקת חיילים במשרד הבטחון וביחידות סמך

העסקת חיילים במשרד הבטחון וביחידות סמך נמשכת כמה שנים. תנאי השירות של החיילים המועסקים ביחידות אלה דומים בדרך כלל לתנאי השירות של החיילים בשירות חובה, אולם בענייני עבודה הם כפופים לממונים עליהם במקום עבודתם. העסקת החיילים ביחידות משרד הבטחון אושרה על ידי מטכ"ל/אכ"א לפי הנחיות סגן שר הבטחון. מספרם גדל משנה לשנה: בשנת 1965/66 גדל מספרם ב-17%. עיקר הגידול היה בשתי יחידות: במשרד הבטחון עצמו (ב-38%) ובאחת מיחידות הסמך (ב-42%).

— ההוצאות הקשורות בהחזקת החיילים, חוץ מאלה המועסקים במשרד הבטחון, מכוסות ברובן על ידי היחידות המעסיקות. ההוצאות על החיילים, שהועסקו במשרד הבטחון, בעיקר חיילות פקידות, מכוסות מסעיפי הוצאה של צה"ל. בשנת 1965/66 הסתכמה ההוצאה ב-243,000 ל"י. העסקת חיילות על חשבון צה"ל נותנת אפשרות למשרד הבטחון להציג הוצאה נמוכה יותר על משכורת פקידים.

העסקת עובדים אזרחיים בשעות נוספות

צה"ל מעסיק מספר גדול של עובדים אזרחיים. אגף כוח אדם במטה הכללי ממונה על העסקת עובדים אזרחיים, ובפקודות מטכ"ל פרסם הוראות מינהליות להעסקתם.

— חלק ניכר מהעובדים מועסק בשעות נוספות ומדי פעם בפעם גם בימי מנוחה*. בשנת 1965/66 הועסקו העובדים ביותר ממליון שעות נוספות. לפי חוק שעות עבודה ומנוחה, תשי"א—1951, דרוש היתר מטעם שר העבודה להעסיק עובדים בשעות נוספות ובימי מנוחה. היתר כזה לא היה בידי צה"ל בעת הביקורת.

בעקבות הביקורת הודיע ראש מטכ"ל/אכ"א בינואר 1967, שהוחל בטיפול לקבלת ההיתרים הדרושים על פי החוק. לאחר השגת ההיתרים יהיה צורך גם לפרסם נהלים המתחייבים מהוראות החוק.

תשלום לזכאים וגביית חובות

בחודשים מארס—מאי 1966 בדק משרד מבקר המדינה במינהל התשלומים (מת"ש) את סדרי ביצוע התשלומים הסופיים למשוכררים מהשירות בצה"ל ולזכאים אחרים, כגון: משפחות של חיילים בשירות חובה המקבלות תשלום משפחה, ואנשים שרכבם גויס. כן נבדקו הפעולות הקשורות בגביית חובות מאנשים, שעזבו את שירות הצבא. הביקורת הקיפה בעיקר את השנים 1963/64 עד 1965/66.

ביצוע תשלומים

1. התשלום לאנשים ששירתו שירות חובה או קבע ולעובדים אזרחיים, שסיימו את תעסוקתם בצה"ל, נעשה בשיקים לאחר עריכת החשבון הסופי. השיקים נשלחים בדרך כלל בדואר לכתובת הפרטית של הזכאי. לפי ספרי החשבונות של מת"ש הסתכמו יתרות

* בעניין העסקת עובדים בשעות נוספות בגוף ממלכתי אחר, ראה לעיל על ניהול כוח אדם ברכבת ישראל, עמ' 520.